

Van gazon naar gras

Voorwoord

Een grasveld of gazon in de tuin wordt vaak gebruikt om op te spelen of lekker op te zitten of te liggen. Daarnaast geeft het ook een gevoel van ruimte. Een grasveld maakt dat je je niet opgesloten voelt, anders dan als je je tussen hoge, kruidachtige planten, bomen en struiken bevindt of – nog erger – tussen stenen muren. Dat gevoel van ruimte is voor de eigenaar van de tuin heel belangrijk. Een grasveld wordt mede om die reden door de meeste tuinbezitters regelmatig gemaaid, soms wel tot dertig keer per jaar. Het liefst moet het gras er zo strak als een biljartlaken bij liggen en er mogen vooral geen andere planten in groeien. In kleine tuintjes worden planten als madeliefjes, paardenbloemen en boterbloemen met de hand uitgestoken. Voor een groter gazon kun je bij tuincentra allerlei onkruidbestrijdingsmiddelen kopen die alles wat geen gras is, bestrijden. Maar hiermee dood je niet alleen planten, maar ook insecten die als voer voor vogels en andere dieren fungeren.

Deze omgang met het gras in de tuin noemen we netheidsbeheer. Je kunt je grasveld echter ook prima gebruiken als er wél bloemplanten in voorkomen! Als een grasveld niet wordt gebruikt voor activiteiten en je afstand kunt nemen van het netheidsbeheer, ontstaat er ruimte voor deze planten. En als het grasveld groot genoeg is, blijft er ook nog ruimte over om te zonnen of te spelen. En het fijne gevoel van ruimte blijft bestaan als het gras niet hoger wordt dan vijftig tot zestig centimeter.

In dit boek laat ik zien wat op het gebied van bloemrijk grasland in kleine en grote tuinen mogelijk is. In de periode maart-augustus 2022 heb ik meer dan 2.500 km gefietst en evenveel tuinen gezien in onder meer de

Achterhoek en tijdens een fietstocht van Kranenburg naar Vlieland. Tijdens al die grote en kleine fietstochten kon ik meestal alleen in voortuinen kijken, maar soms zag ik ook zijtuinen en een enkele keer een achtertuin. Wat mij het meeste opviel was dat er ten opzichte van enkele decennia geleden in tuinen meer ruimte is voor bloemrijk gras. De planten staan er meestal van nature en wat van nature komt, is duurzaam. Veel tuinen die ik onderweg tegenkwam, heb ik gefotografeerd en zijn in dit boek als voorbeeld opgenomen.

Het begon allemaal in mijn woonplaats Kranenburg, in de gemeente Bronckhorst. Daar keek ik uit op het gazon van de overburen dat werd gedomineerd door hondsdraf. Ik vond dat mooi, maar mijn burendachten daar anders over. Op de jaarlijkse ‘Dag van de Paardenbloem’ – de dag waarop de vaak ongewenste paardenbloem in het zonnetje wordt gezet – realiseerde ik me dat niet alleen deze paardenbloem, maar ook bijvoorbeeld de hondsdraf zoals in de tuin van de overburen en tientallen andere plantensoorten en de honderden kleine dieren waarmee ze een relatie hebben, belangrijk zijn voor de biodiversiteit. De waarde van een gazon mét bloemplanten wil ik in dit boek onder de aandacht brengen. Ik laat aan de hand van een groot aantal voorbeelden zien hoe je een fraai gazon kunt krijgen mede door een goed maaibeleid. *Van gazon naar gras* is zo samengesteld dat ook lezers met weinig kennis van wilde planten en biodiversiteit ermee aan de slag kunnen. Details en wetenschappelijke termen zijn om die reden zo veel mogelijk weggelaten.

Arie Koster

1. De betekenis van een plant

Er zijn planten die tuinbezitters heel graag in hun grasveld willen, maar er zijn ook planten die ze verafschuwen en als onkruid beschouwen. En laten dat nu vaak juist de voor wilde bijen, vlinders en andere insecten belangrijke planten zijn. We moeten anders naar deze planten gaan kijken en deze 'onkruiden' leren waarderen.

Planten staan niet op zichzelf, vrijwel elke plant heeft een relatie met zijn omgeving. Ze worden bezocht door kleine en minder kleine dieren. We noemen de planten- en diersoorten die op eenzelfde plaats leven en op een of andere manier van elkaar afhankelijk zijn, een levensgemeenschap. Soms betreft het een geringe relatie tussen plant en dier, maar vaak is deze veel groter en complexer

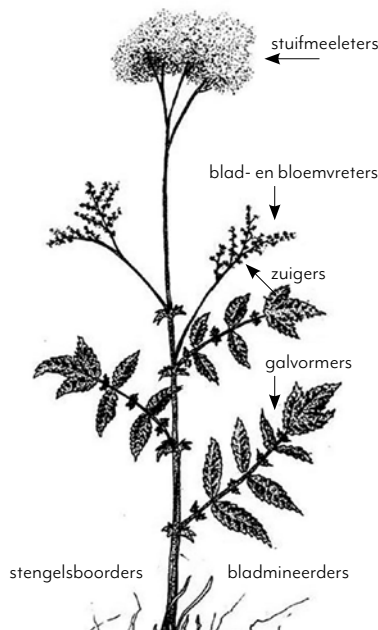
dan we denken. Alleen door planten de kans te geven volledig uit te groeien, kunnen deze levensgemeenschappen ontstaan.

De afbeelding geeft een indruk van relaties in de natuur. Maar let op! Op papier is hier heel veel te zien, maar in de praktijk kan dat nogal tegenvallen. Op een individuele plant is vaak weinig te zien, maar als je zo'n plant in de hele regio bekijkt kom je tot verrassende resultaten. In het overzicht van planten in dit boek (hoofdstuk 5) worden steeds per plant enkele voorbeelden gegeven van algemene bijen- en vlindersoorten die de plant in tuinen kunnen bezoeken.

Bloembezoekende insecten

- vlinders
- zweefvliegen
- kevers
- bijen
- wespen

Zowel voor als na de bloei kunnen veel dieren van een plant profiteren

Rovers en parasieten

- sluipwespen
- graafwespen
- roofvliegen
- spinnen

Vogels en zoogdieren

- zaadeters
- insectenetters

Indirect

- roofvogels
- andere roofdieren

2. Bodem, grondsoort en de invloed van maaien

De meeste planten die we in dit boek noemen, kunnen op uiteenlopende bodemtypen groeien. Maar het overgrote deel van deze planten heeft wel een voorkeur voor een bepaald type bodem. Het bodemtype is een combinatie van verschillende factoren. Dit zijn grondsoort (zand, klei, veen of löss), het humusgehalte, de grondvochtigheid en de aanwezige mix van voedingsstoffen (onder meer stikstof, fosfor en kali). Op de gemiddelde tuingrond kunnen de meeste planten wel groeien, zolang ze elkaar maar niet in de weg zitten (beconcurreren). In een grasveld hebben we echter met een andere situatie te maken. Grassen kunnen alles overgroeien en ervoor zorgen dat bloeiende planten niet tot ontwikkeling komen. Door een specifiek maai-beheer is dat tegen te gaan. Met een klein beetje groene vingers zijn de richtlijnen voor het maaien in dit hoofdstuk goed in tuinen toe te passen.

Richtlijnen voor het maaien

Om duurzame, bloemrijke grasvelden te bevorderen of te behouden moeten ze, afhankelijk van de bodemvruchtbaarheid en de grondwaterstand, een- of tweemaal per jaar worden gemaaid met relatief licht materieel. Hoe lichter, hoe beter. Het maaisel moet altijd worden afgevoerd. Klepelen (het verpulveren van het gras) is meestal funest voor de flora en fauna. Het maaisel blijft dan liggen en verteert, waardoor het de bodem voedt, terwijl we juist streven naar een schrale bodem. De voedselrijkdom van de bodem bepaalt dus het aantal maai-beurten per jaar. Op rijkere vochtige gronden kan in de beginfase driemaal maaien en afvoeren per jaar noodzakelijk zijn, op arme en natte gronden is eenmaal per jaar voldoende. In de praktijk geldt voor

een graslandvegetatie die ecologisch wordt beheerd, dat deze eens per jaar wordt gemaaid, in september-oktober, als de vegetatie niet hoger is dan een halve meter. Is de vegetatie hoger, dan zijn gewoonlijk twee maai-beurten noodzakelijk: de eerste rond eind juni, de tweede in september.

Op droge, voedselarme bodems is maaien vaak minder noodzakelijk. Deze gronden verzuren en vergrassen vaak. Door pleksgewijs zeer kort te maaien, wordt de bodem grotendeels kaal, waardoor zaden kunnen ontkiemen en kwijnende planten weer goed kunnen uitgroeien.

Op natte gronden kan men alleen in de nazomer maaien omdat de grond dan relatief droog is. En soms is de grond zelfs dan nog zo nat dat een maai-beurt moet worden overgeslagen.

Moment van maaien

Het beste moment voor de eerste maai-beurt is net voor de bloei van de grassen. De meeste voedingsstoffen zitten dan boven de grond. Bij later maaien gaan de voedingsstoffen weer naar de wortels, waardoor er minder wordt verschaald.

Het moment van maaien wordt verder bepaald door:

- *De vochtigheid van het terrein.* Op natte terreinen komt de groei trager op gang. Bovendien zijn deze terreinen in het voorjaar en de vroege zomer vaak te nat om ze te kunnen maaien. Dat kan hier vaak niet eerder dan in augustus en meestal ook niet veel later, omdat de bodem dan weer te nat wordt.

4. *Het zaaien van planten in tuinen*

Je kunt wachten tot nieuwe planten zich spontaan in je grasveld vestigen, maar je kunt gewenste soorten ook in je tuin introduceren door ze in te zaaien. Maar zaai niet te snel in bij grasland(jes). Zaden van verschillende planten zitten al in de grond of worden snel geïntroduceerd door onder meer de wind en vogels.

Als je wilt zaaien, verzamel dan zaden van zaadrijpe planten uit de omgeving. Een theelepeltje zaad is vaak al meer dan genoeg. Verzamel indien mogelijk zaad van dezelfde soort op verschillende plekken in het gebied. Dit

in verband met de verschillende ecotypen die binnen een bepaald gebied kunnen voorkomen. Let op dat je geen zaad verzamelt van zeldzame of kwetsbare planten. Die zaden kun je beter kopen bij ecologische zaadtelers. Zelf zaaien werkt niet altijd. Hoe meer de bodem van de plant waarvan het zaad wordt geoogst lijkt op de bodem waarin de plant wordt uitgezaaid, des te groter is de kans op succes.

Als je gaat zaaien, doe dat dan niet integraal maar slechts op enkele plaatsen. Probeer de rest van het

gras te verbeteren met ecologisch groenbeheer. Dat wil zeggen: maai het op de juiste momenten en voer het maaisel af. Laat het maaisel van bloemrijk grasland een paar dagen liggen om te drogen. De zaden in de plant kunnen dan nog narijpen en vallen met het bijeenharken op de grond. Bij aanhoudend nat weer kan het maaisel beter direct worden afgevoerd.

De methode van Londo

De Nederlandse botanicus Ger Londo (1935-2018) hield zich decennialang bezig met een studie van het uitzaaien van wilde planten. Op basis van zijn ervaringen stelde hij een aantal regels op:

- De herkomst van het zaad is zeer belangrijk.
- Zaad moet afkomstig zijn van begroeiingen van de dichtstbijzijnde groeiplaats, en die mag niet verder weg zijn dan 30 km.
- Dit geldt niet alleen voor natuurgebieden maar ook voor het inzamelen van zaad voor het inzaaien van bermen, dijken, recreatieterreinen en tuinen. Voorkomen moet worden dat overal hetzelfde herkomstmateriaal wordt uitgezaaid.
- Het is niet nodig en zelfs ongewenst om grote oppervlakten min of meer homogeen in te zaaien. Als men inzaait op enkele verspreid gelegen plaatsen, lijkt dat voldoende. Hiervoor kunnen plekken worden kaalgeschrapt. De verdere verbreiding kan worden overgelaten aan de natuur. Deze methode geldt ook

GROEP A:

veelvoorkomende planten die meestal worden gekwalificeerd als onkruid

In principe kunnen bijna alle graslandplanten via natuurlijke weg in tuinen voorkomen. Dat geldt vooral voor planten die geen hoge eisen stellen aan de grond waar het zaad terechtkomt. Vaak worden deze planten als onkruid beschouwd. Deze groep planten wordt (op een enkele uitzondering na) bezocht door wilde solitaire bijen, hommels, honingbijen, vlinders en meestal ook door andere insecten. Een strakke grens met de andere groepen planten is niet te trekken.

Akkerdistel - *Cirsium arvense*

Overblijvende (vaste) plant. **BLOEIPIERODE:** juni-september. **BLOEM:** paars. **PLANT:** in z'n geheel stekelig. **HOOGTE:** 0,6-1,5 m. **OPMERKING:** een diep wortelende plant met wortelstokken die zich sterk vertakken. **MILIEU EN GROEIPLAATS:** op allerlei min of meer open, gestoorde, vochtige tot droge, min of meer voedselrijke bodems; onder meer vaak langs akkers of weiland; zon. **VOORKOMEN:** zeer algemeen; akkerdistel kan zeer massaal in pioniersvegetatie op vele aaneengesloten hectaren aanwezig zijn. **BEHEER:** als het kan met rust laten, vooral op plekken waar het vermoeden bestaat dat het de aanwezigheid van insecten die bloemen bezoeken zal bevorderen. Als de aanwezigheid van de plant ongewenst is, dan kort voor de bloei

afsteken of afmaaien (knoppen moeten nog gesloten zijn). **BEZOEK WILDE BIJEN:** onder meer grote bladsnijder, roodpotige groefbij, tuinbladsnijder, grasbij.

Draadereprijs - *Veronica filiformis*

Overblijvende (vaste) plant.

BLOEIPERIODE: april-mei. **BLOEM:** blauw, dun en gesteed. **BLAD:** niervormig en kort gesteed. **STENGELS:** kruipend, draad dun, behaard en wortelen op hun knopen. **HOOGTE/LENGTE:** 5-15 cm.

OPMERKING: in Noordwest-Europa vegetatief. Zaden worden niet gevormd.

MILIEU EN GROEIPLAATS: vochtige tot iets droge, matig voedselrijke, zandige tot kleiige bodems; in hoofdzaak in gazons en frequent gemaaide graslanden; zon.

HERKOMST EN VOORKOMEN: oorspronkelijk uit de Kaukasus; verwilderd in West-Europa, thans vrij algemeen.

BEHEER: in gazons die tot twintig keer per jaar worden gemaaid kan de soort zich goed handhaven en dominant worden. Bij een lagere frequentie, drie- tot tienmaal maaien per jaar, zal deze soort zeker niet geheel verdwijnen. De plant verdwijnt bij hooilandbeheer.

Gewone brunel - *Prunella vulgaris*

Overblijvende (vaste) plant. **BLOEIPIERODE:** mei-september.

BLOEM: paars. **HOOGTE:** 5-40 cm. **MILIEU:** vochtige, matig voedselrijke bodems; minder vaak op zware leemhoudende gronden en verrijkte zandgrond langs bospaden; in hooilanden, in korte, grazige vegetaties, begraasde, betreden of zeer frequent (tien tot twintig keer per jaar) gemaaide graslanden en gazons (maaivormen); langs beschaduwde bospaden, in wegbermen en op de oevers van stadsvijvers; zon-lichte schaduw. De plant komt ook in een maaivorm voor in frequent gemaaide gazons en graslandjes. **VOORKOMEN:** vrij algemeen. **BEHEER:** bij tweemaal per jaar maaien kan de plant zijn maximale hoogte bereiken; bij een maalfrequentie van tien tot twintig keer per jaar ontstaan bloeiende maaivormen die slechts enkele centimeters hoog worden; de plant is gevoelig voor bemesting.

Echte koekoeksbloem - *Silene flos-cuculi*

Tweejarige plant. **BLOEIPIERODE:** mei-juni (september).

BLOEM: roze. **HOOGTE:** 30-70 cm. **MILIEU EN GROEIPLAATS:** vochtige tot drassige, matig voedselrijke zandige en venige bodems; langs oevers, sloot- en vijverkanten, in natte grasvelden, buitenbermen, plasbermen, greppels en natte bosjes; zonnig. **VOORKOMEN:** vrij algemeen; krijgt nieuwe kansen in wegbermen, nieuwe natuurgebieden en in het stedelijk gebied. **BEHEER:** op natte gronden hoge waterstanden handhaven, niet mesten en in augustus maaien; op vochtige gronden tweemaal per jaar maaien (eind juli-begin augustus en in september. **BEZOEK WILDE BIJEN:** roze metselbij, tweekleurige zandbij.

Echte valeriaan - *Valeriana officinalis*

Overblijvende (vaste) plant. **BLOEIPERIODE:** juni-juli. **BLOEM:** vaak eerst roze, in de zon snel naar wit verblekend; **BLAD:** veervorming, tegenoverstaand. **HOOGTE:** 0,8-1,8 m. **MILIEU EN GROEIPLAATS:** natte tot zeer vochtige, voedselrijke, humushoudende bodems; in ruigten, natte bossen, sloten, greppels, natte bermen, langs allerlei oevers onder meer bij stadsvijvers en singels, in rietkragen, in stadsplantsoenen, tussen stenen beschoeiingen, groeit niet in brakke milieus; zon-tijdelijk beschaduwed. **VOORKOMEN:** met uitzondering van de noordelijke zeekleigebieden vrij algemeen. **TOEPASSING:** tuinen; heeft enige open ruimte nodig; is sterk reproductief, zowel op natte als op vrij vochtige bodems; is echter geen lastige plant om in toom te houden. **BEHEER:** natte graslanden maaien in augustus-september; in ruigte maximaal eens per jaar maaien, na het groeiseizoen.

Engels gras - *Armeria maritima*

Overblijvende (vaste) plant. **BLOEIPIERODE:** mei-juni (hoofdbloei) tot in september; **BLOEM:** roze. **BLAD:** grasachtig smal. **GROEIWIJZE:** grasachtig. **BLOEMSTELLEN:** onvertakt, bladloos en behaard. **HOOGTE:** 10-30 cm. **MILIEU EN GROEIPLAATS:** vochtige tot droge, brakke of matig voedselrijke, zandige tot kleiige bodems; op schorren en groene stranden, zeedijken, stenen taluds, tuinwallen en in wegbermen; in het binnenland plaatselijk op middenbermen en bermen van gepekelde wegen; zon. **VOORKOMEN:** in hoofdzaak in het Waddengebied. Op sommige plekken in de middenberm van autowegen. De plant vestigt zich ook in grasland in tuinen. **BEHEER:** grote oppervlaktes worden begraasd; bermen en taluds worden een- of tweemaal per jaar gemaaid; de plant houdt zich in het kustgebied op veel plekken in stand door actief beheer.

Fluitenkruid - *Anthriscus sylvestris*

Overblijvende (vaste) plant. **BLOEIPERIODE:** eind april-juni (augustus). **BLOEM:** wit; de bloeiwijze is een scherm.

BLAD: twee- tot drievoudig geveerd. **OVERIGE:** stengels geribbeld; de onderste bladeren hebben okselknoppen die nieuwe planten vormen. **HOOGTE:** 0,6-1,7 m. **MILIEU EN GROEIPLAATS:** op vrijwel alle vochtige, voedselrijke bodems; in lichte loofbossen, in vrijwel alle typen bermen, dijken en waterkanten, op braakliggende terreinen, in stadsplantsoenen en ruige grasvelden; uitbreiding op voedselarme bodems wijst op verrijking door bijvoorbeeld het instuiven van meststoffen of het deponeren van slootbagger; zonnig-beschaduw. **VOORKOMEN:** zeer algemeen. **BEHEER:** vegetaties met fluitenkruid worden doorgaans tweemaal per jaar gemaaid, eind juni-juli en in september. **BEZOEK WILDE BIJEN:** asbij, goudpootzandbij, roodgatje, viltvlezandbij, witboardzandbij.

